

4. Олесь О. «Будь мечем моїм» [Електронний ресурс] / О. Олесь / – режим доступу: http://fs132.www.ex.ua/get/f92880112d9df0a33c8b34096e69b668/12638470/Oles_-_Bud_mechem_moim.pdf

5. Олесь О. «Чужиною» [Електронний ресурс] / О. Олесь / – режим доступу: <http://fs181.www.ex.ua/get/79c00b5d313effe5244d2cd2ff119e79/25432997/Oleksandr%20Oles%60.%20Chyzhunoju.pdf>

6. Олесь О. Поезії [Електронний ресурс] / О. Олесь / – режим доступу: http://www.pysar.net/virsz.php?poet_id=50&virsz_id=58

Одержано редакцією – 20.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17

УДК 82.09(477)'05

Людмила КАВУН

ПРОБЛЕМА ЗЛОЧИНУ І КАРИ В НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

У статті досліджено етичну проблему злочину і кари на матеріалі новел Василя Стефаника «Басараби», «Злодій», «Палій», «Кленові листки», «Новина», «Гріх», «Мати» та «Суд». Зосереджено увагу на проблемі гріховності та покаяння, на розкритті цих проблем у згаданих творах.

Ключові слова: *Василь Стефаник, злочин і кара, гріх і покаяння, новела, Бог, людина, добро і зло, психологізм, сільське життя, важка праця.*

Постановка проблеми. Проблема добра і зла, вини і кари та взагалі етики була завжди однією з головних у літературі. За кожної нової доби ця важлива тема мала інше світоглядове висвітлення. Переконавання про одвічну боротьбу

між цими двома протилежними силами витворило віру в їх існування як вищих інстанцій, що перебувають поза межами волі окремого індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етичну проблематику творів В. Стефаніка досліджували Р. Піхманець, О. Черненко, М. Грицюта, О. Ващенко, М. Басараб, Л. Круль, Т. Литвин та інші.

Мета статті полягає в дослідженні проблеми вини і кари, добра і зла в новелістиці В. Стефаніка.

Виклад основного матеріалу. З появою модерністичних течій світогляд письменників почав змінюватися. Вже натуралістичний напрям пояснював зло і людські провини як наслідок випадкових незаслужених соціально-економічних умов чи фізичних і душевних недуг, спричинених родинною спадковістю або браком відповідного середовища й освіти.

В. Стефанік вірив у людину, а передусім шукав у її душі проблески добра та сліди Бога. Вже у маніфесті «Моє слово» митець відокремив Абсолют від зла. У нього нема Бога-Сатани. Бог-Абсолют стоїть вище, понад людською психічною поляричністю між злом і добром. Його чистоту, непричетність до зла Стефанік зображує білим, срібним або золотим кольором та іншими оригінальними символами, що засвідчують наявність божистого у глибинах людської душі [1, 107].

І хоч герої Стефаніка також несуть кару за власні та за колективні провини своїх предків, віра в молитву дає їм надію на ласку прощення. Багато текстів новеліста наповнені цією вірою. Можна подати кілька прикладів: «Гріхи, люди, гріхи, треба Бога просити» [2, 143]. «Коби ти очі не пускав удолину, але вгору, то легше би твоїй душі було» [2, 139] і т. д.

Автор дуже тверезо дивився на зло, що існує у світі, проте саме по собі життя людини на землі не є злом для нього, коли воно є одухотворене, коли поза видимістю цього земного життя відкривається людині його вища суть [1, 109-110].

Василь Стефанік присвятив велику частину своїх творів проблемі вини і кари в такому самому світоглядovому висвітленні, хоч частіше він зосереджував увагу на особистій або родовій провині, а менше на вселюдській. Так, наприклад,

головною темою його новели «Басараби» є проблема кари. Людське сумління, яке є могутнім голосом, чистоти і доброти Бога, не може потурати злому вчинкові власної душі. І так довго мучить людину її сумління, доки вона сама не покарає себе за вчинений злочин. Це підтверджують слова одного з персонажів новели, що «сумліне точить, а то кара над усіма карами» [2, 142]. А точить сумління роду Басарабів така провина: їхній прадід воював з турками і вбив семеро маленьких дітей, нанизавши їх на спис, як курчат. І від того часу смерть замордованих невинних дітей лягла карою самогубства на представників цього роду до сьомого покоління. Отож кара за провину не покладена Богом, але самою людиною на себе.

Автор показує докори сумління характеристичним для експресіоністів засобом: «То чути наперед, що воно прийде, та й воно не питає ні дня, ні ночі, ні сонця, ні хмар. Отак встанете рано, помолитесь богу та ідете собі на подвір'є. Станете на порозі та й закаменієте... Чого стоїте? А стоїте того, що щось вас у голову дюгнуло, збоку, дуже легонько. А з голови йде до горла, а з горла в очі, в чоло. Та й вже знаєте, що десь із-за гір, із-за чистого неба, ще з-позаду сонця припливе чорна хмара. Ви не годні сказати, відки ви знаєте, що вона прийде, але зо три дні ви наслухаєте її шуму, як вона залопотить по-під небо. Та й пускаєте увесь розум за нею, він біжить від вас отак, як пастух вівці лишить, отак до знаку ви лишаєтеся такі самі, а страх такий великий, що боїтеся одно слово сказати. Заціпите вам зуби, та й чекаєте [2, 142]».

Провина предка Басарабів виконує дві функції. Першою є вирівнювання справедливості на землі, а другою – спонукання також і сторонніх людей до покаяння, бо «Сесі Басараби то на покаяніє людське родяться, і багатіють, і душу гублять» [2, 138]. І не випадково всі Басараби були багаті та розумні. Тим-то автор хоче нам сказати, що багатство і людський розум не мають нічого спільного з моральними вартостями, самопізнанням і Божою премудрістю [1, 119].

Кінець кінцем чимало героїв Василя Стефаніка примирюються з нестерпним існуванням. Душевно спустошений Федір

(«Палій») доходить висновку: «Нема у людей Бога!» [2, 123]. Він, незважаючи на ніщо, зберіг у своїй душі віру у правду Божу і бачить причину зла в тому, що люди забули Бога. Він ніяк не може збагнути, чому «правда в Бога мириться з неправдою в людях». А щодо себе, то він усвідомлює, що на ньому лежать гріхи. А де є провина, має неминуче наступити кара, і за гріхи треба відпокутувати. «Карає Бог, карають люди» [2, 124], – так говорить сильна людина, що не хоче ховатися від справедливого судді. Хоча деякі герої таки бунтують, стають навіть супроти самого Бога. Бо немає трагізму без боротьби, боротьби з людьми, долею, природою, Богом. Таким, власне, проступає Іван із «Кленових листків», який дорікає Всевишньому, що той людину «пускає на світ як голе терня... Пустить на землю, талану в руки не дасть, манни із неба не спустить» [2, 128], персонаж зривається на гострий випад проти офіційної моралі церкви і священників, котрі картають селянина за погане виховання дітей, хоч той позбавлений елементарних умов примітивного животіння: «Я косю ваші лани та й забуваю не лиш за діти, але за себе не памнетаю! Ви би хотіли, аби я і ваші лани зробив, і діти аби-м учив. А ви від чого?» [2, 128].

Усі змальовані письменником драми і трагедії з життя селянства не йдуть у порівняння з тією, що є об'єктом зображення у новелі «Новина». У ній до глибини душі вражає не лише зовнішній конфлікт, трагедія дітовбивства як наслідок нелюдських умов існування, а й надзвичайний за силою емоційно-психологічної інформації конфлікт внутрішній – трагічне роздвоєння в душі батька: дати дітям повільно сконати в голодних муках чи позбавити їх цих нелюдських страждань. Не моральне звиродніння, а соціальні умови штовхають батька на цей жахливий крок, і автор підсилює цей свій висновок, розкриваючи переживання героя, змальовуючи відповідний психологізований пейзаж.

Зображуючи трагедію дітовбивства, автор, попри всю жахливість і дикість того, що сталося, викликає у читача співчуття до «злочинця», адже ж справжній злочинець не він, а суспільство, в якому той, хто працює, не в змозі прогодувати

своїх дітей. Гриць Летючий – жертва, яка не заслуговує на те лихо, що її спіткало. Тому, незважаючи на скорботність загального настрою, остання сцена новели несе якесь просвітлення, загальна чорна барва розколюється білим променем: батько, втопивши від безвиході одну доньку, дає другій палицю, аби боронилася від собак, радить, як уберегтися від злого і жити далі [3, 61-62].

Багато творів В. Стефаніка різними способами розкривають ту саму ідею. Так, наприклад, у новелі «Гріх» жінка під час перебування її чоловіка на війні народила дитину. Переживаючи докори совісти, вона скидає свій вчинок, спонуканий несвідомим гоном, на Бога, обвинувачуючи його в тому, що «відібрав їй розум», хоч Бог тут ні при чому. Бог дав людині самосвідомість і свободу вибору, чого не дав тварині. Автор доводить, що несвідомо вчинене зло викликає ще гірше зло, бо в цій жінці народжується бажання вбити свій гріх, себто новонароджену нешлюбну дитину. Але материнська любов перемагає зло. У внутрішньому монолозі письменник так розкриває її душевну боротьбу: «Хто би мені дав таку міць, аби я тепер війшла надвір, щоби-м наострила ніж та застромила йому в саме серце. Ой, Боже, ти даєш принуку до гріха, але не даєш сили змити гріх. Не вб'ю тебе, небоже, хоча чую в собі мус, моє серце трясеться, як павутина на вітрі, ох, коби я могла виїмити своє серце і запхати тобі його в горло, щоби ти вмирав з двома серцями, а я без одного» [2, 196-198].

Любов до дитини теж стримує її відібрати собі життя: «Піп у церкві прокляв мене, люди минали мене. Такого тягару скала на собі не здержала б! І я лиш тому не скочила в Дунай, бо мій байстрюк шовковими очима сміявся до мене» [2, 196].

Касіяниха думала, що рідні покарають її за скоєне. Але ані чоловік, ані батьки і родина не карають її. Навпаки, вони прощають і просять, щоб вона далі залишалася жити з ними, хоч соромно їм. Ця доброзичливість близьких осіб і їхня любов ще більше спонукують Касіяниху до самосуду над собою. Вона покидає рідну стріху, щоб відпокутувати свій гріх, з такими думками: «Гріху мій, гріху, я тебе відпокутую, і ти в мене виростеш великий, мій синку» [2, 198].

А в оповіданні «Мати» душевний біль зматеріалізований у такий спосіб: «Сидиш з ним в колясках, як пава... а їх колеса їдуть почерез моє серце» [2, 199].

Погляд, що Бог нікого не карає, бо він сам – Добро, а тільки людина, гріх і її зло, карає себе саму, висловлене в такому образі: «Мати гляділа, як кат... а донька розхилила великі очі, повні гріху, але осяяні ласкавим небом» [2, 199].

В оповіданні «Мати» автор вказує на те, що людина помиляється, коли думає, що вона має право карати чи бути суддею інших людей. І за це хибне переконання, за незнання істини: «Боже, не лиш ти маєш право давати кару, але й я» [2, 200], – людина сама собі омертвляє душу. Намовивши дочку, щоб вона повісилася, мати має намір теж покінчити колись із собою, після того, як виховає осиротілу доччину дитину. Так само люди, які спонукали її до цього, відвернулися згодом від неї, побачивши в ній убивцю власної дочки. Зло, що народилося із заздрости, розмножилося. Катерина була дуже гарна, а її роман із російським офіцером приніс їй добробут, про який інші селяни не могли мріяти. І хоч здавалося, що її мати це знала, бо навіть попросила в Катерини напитися чаю, який вона дістала від свого коханця, таким чином використовувала теж для себе неморальність дочки, але водночас була немов сліпа, несвідома того, що, засуджуючи свою дочку, засуджує теж себе саму.

Брак свідомости спричинює багато зла, і Стефаник різними засобами зображує його наслідки. В оповіданні «Суд» жінка хоче привести чоловіка до свідомости і каже: «Чоловіче, та подивиси на людей, та на село, та на ліс, та спаметайси! Та що-с наробив, та люди не худоба?» [2, 160]. Навіть світло дня приводить людину до свідомости, бо «хотіли ще Касіяна вбити, але одно, що дуже просив жінок, та вони тримали єго під сорочками, а друге, що зробивси день, та й люди спамнеталиси» [2, 162].

Причину випадкового, небажаного, по суті, вбивства, яке спонукав гнів і оп'яніння горілкою, пояснює письменник у такому діалозі:

– Ти вбив Міхайла?

- Єго вбило єго богацтво.
- Лиш не змудра, Каленику.
- Яке змудра, п'яний-єм був, весіле було, музики грали, а богачі хотіли нас вігнати, то ми хотіли набити» [2, 163].

І хоч Онуфрій, вїт у селі, бажав справедливого суду і випитував свідків, помста оволоділа свідомістю людей: «Вони вбили, най же відпокутують». І витягали одного за другим і подавали в дальші руки. А ті, руки, богато їх, хапали їх, мстилися і ревли по селі, а за собою лишали страшний зойк жінок і конаючі хвилі помсти» [2, 163].

В оповіданні «Суд» автор зображує несвідому силу помсти дією рук – наслідок помсти, що його переживає докорами сумління виконавець злочину, реалізується фізично видимими, діючими на чуття образами: рухом рота, пороху, води і т. д. [1, 137].

Отже, покалічені життям, затуркані бідною і безвихідною, герої Василя Стефаника мають внутрішню мораль. Незважаючи на кару за гріхи, у їхніх душах тліє іскра надії, що вони не втратили людської подобі.

Summary. Kavun L. Problem of crime and care in short story of Vasile Stefanyka. The article investigates the ethical problem of crime and punishment on the material of the novels "Basarab", "Thief", "Paliy", "Maple Leaves", "News", "Sin", "Mother" and "Court". Attention is drawn to the problem of sin and repentance and the disclosure of these problems through the actions of characters. Stefanyk's creativity is really "health for Ukraine", because it leads to knowledge of mental impotence and psychic power in man. With his optimism and faith in man he gave us the hope that we can find a way to spiritual perfection. Stefanikov's skill lies in its extraordinary ability to create multi-layered images that reveal the many hidden secrets of the human soul and cover the essence of our lives. Evil in Stefanyk's works is an integral part life on earth. He points out that he needs to know how it is to bypass, and what exactly "one makes loud, envious, and then you do not talk to those who do not want to do those things. Evil everyone has signs, nobody is an angel... "It's purpose

creativity was to point out how a person can bring up in a better and more complete character.

Key words: Vasyl Stefanyk, crime and punishment, sin and repentance, short story, God, man, good and evil, novelette, psychologism, rural life, hard labour.

Список використаної літератури

1. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника / О. Черненко. – Мюнхен : Сучасність, 1989. – 277 с.
2. Стефаник В. Вибране / В. Стефаник Упоряд., підгот. текстів, приміт. і словник В. Лесина та Ф. Погребенника; авт. вступ. статті В. Лесин. – Ужгород : Карпати, 1979. – 392 с.
3. Калениченко Н.Л. Українська література кінця ХІХ – початку ХХ ст. Напрями, течії. / Н. Л. Калениченко – Київ : Наук. думка, 1983. – 256 с.

Одержано редакцією – 20.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17

УДК 821.161.2.09

Інна ТКАЛИЧ

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ІРОНІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу художньої специфіки іронії в українській літературі 20-х років ХХ століття. На думку автора, іронія у системі модусів займає помітне місце і передбачає значну варіативність: від трагічної до романтичної. У комплексі модифікацій специфічної цілісності творів мистецтва ці види іронії мають полярні позиції, де рівновага внутрішнього Я хитається між романтичним са-